

L'ALTRE DEURE D'INGERÈNCIA

Emilio Menéndez del Valle

Ambaixador d'Espanya. Coordinador per a Orient Mitjà de l'Oficina d'Ajuda Humanitària de la Comissió Europea (ECHO)

Ponència pronunciada en castellà

Potser seria exagerat dir que mai a la història es van violar els drets humans tant com a l'actualitat.

Tanmateix, és possible afirmar que mai com avui ha tingut tanta repercussió i impacte en la consciència de milions de persones la conculcació de drets que té lloc arreu del planeta. Això és degut, afortunadament, a un major grau de sensibilitat col·lectiva a Occident i a la difusió de les barbaritats que, també afortunadament, du avui a terme la moderna tecnologia de la comunicació.

Drets humans, individuals i col·lectius són ignorats –amb molta freqüència fins a produir la mort- a Afganistan i a Malàisia, a l'Àfrica, a Aràbia Saudita i a Turquia. A Timor Oriental i a l'Índia.

Arrelat mite el que sosté que l'Índia és la major democràcia del món. Ignorant que diversos Estats hindús es troben subjectes a un peculiar règim presidencialista on el poder legislatiu local es troba suspès i sotmès a decrets draconians que eliminen de facto els drets més elementals. I això sense tenir en compte a les castes inferiors, els intocables, per a les quals l'Estat de drets és una ficció.

Però drets humans també conculcats als Estats Units. D'això ens n'ocuparem més endavant.

Aquest menyspreu sistemàtic a tants indrets del nostre planeta, aquesta greu, massiva i reiterada conculcació de drets, està en els darrers anys causant una important, creixent i indignada protesta en milions de ciutadans, conscientment preocupats per la sort de milions de persones, més súbdits –quan no esclaus- que ciutadans sotmesos a nombroses vexacions, mort inclosa.

La rebel·lió multitudinària de les consciències està feliçment conduint cada vegada més a un audible clamor en pro de la intervenció per posar fre a tanta iniquitat.

Ciutadans, organitzacions no governamentals, però també governs i organismes internacionals progressivament es van sumant a la posició que manté que no només és legítim un dret d'ingerència que remei el mal, sinó que fins i tot s'ha d'exigir un deure d'ingerència.

Però la qüestió és delicada perquè no només l'opinió pública, la doctrina acadèmica i els governs estan dividits a propòsit d'aquest possible dret/deure d'ingerència, sinó que també ho estan sobre el concepte, la categoria drets humans.

Per això, abans d'ocupar-nos de la ingerència o intervenció (hi ha qui rebutja el substantiu ingerència, volen fugir de qualsevol ombra neocolonial), fem-ho primer amb els drets humans.

Si no tenim clar el concepte a propòsit del qual intervenir, difícilment podem arribar a obtenir un acord sobre la intervenció. La confusió pot ser majúscula.

Bàsicament, la discussió contemporània en torn els drets humans, se centra en si aquests són universals, d'aplicació universal, o no. I es du a terme en un marc que es podria resumir en aquesta pregunta: Comparteixen Orient o Occident els mateixos valors?

Són la llibertat i els drets humans –base de l'organització i satisfactori funcionament de la democràcia- entesos d'igual manera a totes les civilitzacions? Conceben de forma similar un dels drets bàsics, el del dissentiment, individual i col·lectiu –inclòs el col·lectiu de les minories- elemental en la cultura democràtica?

La discussió o contestació de la Declaració Universal de Drets Humans per part de diversos països islàmics i el llançament a la dècada dels vuitanta pel londinenc Consell Islàmic d'una denominada Carta Islàmica dels Drets Humans dóna idea de la impossibilitat de parlar d'un concepte universal dels drets i les llibertats per a totes les cultures. Diu Van Nieuwenhuijze: “Per a la civilització occidental, “llibertat” és un concepte central, bàsic i global. No té equivalent en àrab... Per a Occident, la llibertat és la categoria moral per antonomàsia, l'axioma del joc de la interacció humana. En última instància, la llibertat i la tolerància són conseqüència de l'agnosticisme bàsic, element central d'un estil de vida. Aquest pragmatisme tolerant i aquesta tolerància pragmàtica estan arrelats en el laïcisme”. “La filosofia occidental de la llibertat pot funcionar entre els qui la comparteixen, però està indefensa entre els qui, a Occident o fora d'ell, no ho fan, per la simple raó que qualsevol comunicació amb ells està obstaculitzada per la falta d'un llenguatge comú”.

D'aquí que un document com la citada Declaració Universal de Drets Humans, un intent de definició, aplicació i defensa de drets que es pretenia universal, transcendent les fronteres occidentals en les quals havia estat concebut, no pot, en canvi, ocultar la seva inspiració filosòfico-cultural occidental. Per la qual cosa pels occidentals, la qüestió de ratificar-la o no (la Declaració) pot fàcilment assumir proporcions d'un problema de barreres interculturals.

Dècades després de les emblemàtiques declaracions de Nacions Unides les diferències culturals segueixen vives, com sempre, i les diferències polítiques també. Un exemple recent d'insistència en la pròpia identitat cultural plasmat en un altre document internacional és la Declaració de Djakarta del Moviment de Països No Alineats.

El document de Djakarta, colofó de la reunió en la cimera del Moviment celebrada a la capital indonèsia el setembre de 1992, inclou la següent manifestació: “Reafirmem que els drets humans bàsics i les llibertats fonamentals són de validesa universal: saludem la creixent tendència cap a la democràcia i ens comprometem a cooperar en la protecció dels drets humans...”. Tanmateix (i aquí hi ha el “però”)... “cap país ha d'utilitzar el seu poder per dictar el seu concepte de *democràcia i drets humans* o per imposar condicions als altres”.

En aquest paràgraf de la Declaració de Djakarta està continguda la filosofia política i la concepció social, econòmica i cultural que un ampli sector de països del Tercer Món sosté a propòsit de l'organització, articulació i desenvolupament de les seves respectives societats. Una dificultat notòria consisteix en discernir si aquesta filosofia ha estat elaborada i és defensada per les elits político-cultural-econòmiques d'aquests països –no només o no tant amb l'objectiu de perpetuar-se en el poder, sinó perquè a més creuen sincerament en ella, és a dir, són pluralistes culturals- o si aquesta concepció civilitzacional està arrelada a la majoria de la població i és compartida, passivament o activament, per ella, el que equivaldria a atorgar legitimitat als seus governants, si bé amb formes i mecanismes diferents dels occidentals.

Que no s'hagin produït fins ara reivindicacions serioses de democratització en els Estats rendistes (que deuen la seva prosperitat al petroli) és significatiu. Sembla que mentre es manté el nivell socioeconòmic de les seves poblacions funciona el pacte implícit entre aquest tipus de societats i les seves elits respectives.

Un pacte d'aquesta naturalesa és relativament fàcil d'honorar quan es tracta d'Estats rics (més aviat, molt rics) amb, a més, poblacions no massa nombroses. Més difícil és que triomfi quan no es donen aquestes característiques i encara més quan els escenaris nacionals es veuen afectats pels regionals o internacionals.

Relativisme cultural versus universalisme optimista

“El sistema islàmic de govern difereix de la democràcia en què no deixa als éssers humans la determinació dels criteris que conformen la justícia, la igualtat i les altres virtuts humanes, donat que és el propi Islam qui defineix aquests criteris superiors de la vida humana. El sistema islàmic és doncs únic”¹.

Una definició tan contundent de les pròpies essències permet formular aquesta pregunta:

Qui acabarà predominant en el món àrab-islàmic? Aquells que consideren la democràcia i els drets humans valors universals o els qui estimen que es tracta d'idees occidentals, que amenacen la identitat i els valors de la pròpia i diferent cultura, una cultura que va ser en el seu dia, a l'època clàssica de l'Islam, universal i que avui ha deixat de ser-ho?

La qüestió d'uns valors culturals, polítics i socials propis i específics d'Àsia té nombrosos paladins, polítics i intel·lectuals, a la regió. Entre ells destaquen Mahatir Mohammad i Lee Kuan Yew, ex primer ministre de Singapur i gran patró institucional sui generis de la política del seu país avui.

Ambdós formen part del patró generalitzat de resistència dels líders asiàtics cap el model de democràcia i de llibertats occidental. En el seu desafiament, aquests porten un avantatge als règims comunistes que també s'oposaven al model occidental i és que argumenten des d'una posició d'èxit econòmic i social assolit a les societats que governen. Mahathir Mohammad, a la reunió en la cimera de 1992 de l'Associació de nacions del Sud-est d'Àsia va dir que “Occident és arrogant en creure que el seu sistema de govern democràtic és bo per a qualsevol. La democràcia ha ocasionat molta misèria a molta gent”².

En aquests mateixos dies, dos pesos pesants de la política asiàtica, Noboru Takeshita, ex primer ministre nipó, i Li Peng, el primer ministre xinès, s'expressaven de forma no massa diferent davant la tradicional reunió anual del Fòrum Econòmic Mundial a Davos, Suïssa.

Takeshita, a propòsit de Rússia i l'est europeu, va dir que “sent com és digna d'elogi la democràcia, els països que s'apressen en imposar-la vertiginosament poden patir un col·lapse polític que faci més difícil la introducció d'economies de mercat, amb la qual cosa el poble patiria”³.

En aquesta línia, el propi Yeltsin el 1994 i Richard Kapuscinski el 1995.

Ni Clinton ni Camdessus es van sentir impressionats. I ja veuen.

---

¹ Abdel Qader Awdah: *Al Islam wa awdavna as siassiyah*, 1951, p.97. Citat per Fahmi Jadaane: “Notions of the State in contemporary Arab-Islamic writings”, *The Arab State*, Giacomo Luciani, editor, Routledge, Londres, 1991, p.260.

² *The Economist*, 15-2-1992.

³ *The Economist*, 15-2-1992.

Li Peng va endurir el to del missatge transmès en el seu viatge oficial a Itàlia: els drets humans a la Xina no són assumpte de competència estrangera. El que realment importa per un país tan pobre com la Xina és el creixement econòmic, que només pot florir amb estabilitat política i social.

Justament a Itàlia Li Peng havia rebutjat com a “ingerència” les preguntes sobre drets. De manera que a la conferència de premsa celebrada a Roma el 28-1-92, l'interpret xinès traduïa el concepte “drets” utilitzat per les periodistes com “drets bàsics”, és a dir, a l'alimentació, a la salut, etc.

Aquests dies tenen lloc dos processos relacionats directament amb el nostre tema. Un és fonamental. L'altre, de la major importància, si aquesta vegada s'arriba a les últimes conseqüències.

És fonamental el primer perquè incideix de ple en l'afer dels “valors asiàtics” i, d'arribar a consolidar-se, podria obrir una esclatxa en l'axioma cultural. Té lloc en relació amb l'enfrontament entre el primer ministre malaisi i el vicepremier, Anwar Ibrahim.

Vicepresident fins fa unes setmanes va ser cessat fulminantment, vituperat, encarcerat i maltractat.

Això ha sorprès i indignat a Malàisia i a Àsia, malgrat l'admiració que molts senten pel lideratge carismàtic de Mahathir, un intel·lectual divulgador de la teoria dels “valors asiàtics”, hàbil polític defensor de la independència i del reforç del Sud-est asiàtic enfront d'Occident i propulsor d'una societat multiracial com la malàisia (malaisis majoritaris, xinesos en minoria).

Aquest musulmà flexible –que sempre ha preconitzat un Islam no totalitzador, respectuós de les altres confessions i cultures- pretén, per relativa sorpresa, eliminar del mapa polític a Anwar Ibrahim. Un Ibrahim durant molts anys deixeble de Mahathir (per edat, podria fins i tot ser el seu fill), número dos i dofí, aparent successor fins ara del primer ministre en el Govern i en el partit.

De la nit al dia, Ibrahim és acusat –en virtut de legislació no derogada de l'època colonial britànica- de “mantenir relacions sexuals contra l'ordre natural”, sodomia, cosa que, segons Mahathir el fa “inapropiat” pel càrrec de vicepresident.

Deixant de banda la part surrealista de la situació, el que és fonamental en aquest afer és la reacció –absolutament innovadora- haguda en els Estats veïns de Malàisia, que en la seva majoria no són precisament hostils a la categoria “valors asiàtics”.

A primers d'octubre i trencant una consolidada tradició de no interferència en els afers interns d'altres Estats, diversos veïns de Malàisia van realitzar significatives declaracions. Així, el president de Filipines, Estrada, va amenaçar amb no assistir a una important reunió internacional a celebrar-se a Kuala Lumpur al novembre. “Estic pensant no anar a Malàisia perquè han encarcerat el meu amic Anwar”, va dir.

Simultàniament, un portaveu del president indonesi, Habibie, també bon amic d'Ibrahim, va declarar que el president considerava la possibilitat de no viatjar a Malàisia.

En una línia similar, José Ramos Horta, el líder de Timor Oriental i Premi Nobel de la Pau 1996, va dir que recolzava fermament Anwar Ibrahim.

Sens dubte, tot això crea un precedent rellevant en el tema de la intervenció. Que sigui quelcom circumstancial i aïllat –motivats per aquesta estreta amistat entre elits que ha quedat de manifest- o una cunya significativa ens ho indicarà el futur immediat. En qualsevol cas, és quelcom que ha tret de polleguera a més d'un dirigent malaisi. Parin

atenció a aquesta ridícula reacció de Ghafar Baba, ex vicepresident ministre malaisi, que es va reunir a Djakarta amb periodistes i representants religiosos indonesis. No trobant comprensió entre els presents en explicar les causes de la caiguda en desgràcia d'Anwar, engegà: "potser és més apropiat ser líder a Indonèsia. He sentit a dir que aquí ser homosexual està bé, però a Malàisia és il·legal"⁴. Sense comentaris.

El segon procés en marxa i al qual m'he referit prèviament com a molt important – i que també és delicat- no és cap altre que el que es desenvolupa aquests dies entorn al possible ús de la força a Iugoslàvia a causa de la violació massiva de drets humans a Kosovo. Important perquè, d'arribar-se a utilitzar la força, constituirà una contundent lliçó pels qui atempten contra la humanitat.

Delicat perquè tot i que l'acabament de la guerra freda ha impulsat les opinions favorables a la intervenció, queden sobre la taula punts clau.

Per exemple, qui la decideix o per què contra uns sí i no contra uns altres (diferent tracte, doble moral).

A més, en el cas kosovar es dona una complicació addicional. Rússia –amiga i aliada tradicional- s'oposa a la utilització de la força sense que s'esgotin tots els altres recursos (cosa que segons Moscou no s'ha produït) i sense una aprovació expressa del Consell de Seguretat, en la qual, per ara, no hi vol participar.

No en va existeixen en els Governos i en els teòrics del Dret Internacional dues escoles contraposades sobre el dret d'intervenció. Hi ha qui s'oposa a la intervenció per fer respectar els drets humans –entesa aquesta com ús de la força- i acostumen a referir-se no ja a l'acció d'un Estat o grup d'Estats, sinó també a la mateixa ONU. Argumenten que el fi bàsic de la Nacions Unides és la garantia de la pau i seguretat internacionals, cosa que implica la necessària prohibició de la intervenció armada, llevat que sigui exercida en virtut del sistema de seguretat col·lectiva contemplat en la pròpia Carta de Nacions Unides (capítol VII).

Segons aquesta manera de veure les coses, la sobirania dels Estats i la pau i seguretat internacionals (articles 2(1), (4), (7) i 1(1) de la Carta) estan per sobre de qualsevol altra consideració. La fi principal de l'ONU és la pau i qualsevol altre ha de subordinar-se a aquesta. La defensa dels drets humans mai pot suposar que es posin en perill pau i seguretat.

Està molt arrelat el rebuig al dret d'intervenció. I no només entre els Governos i l'opinió pública del Tercer Món. Aquest rebuig està sobretot basat en el rebuig de la potència hegemònica (avui pràcticament "unihegemònica") que l'han dut a terme tradicionalment des del segle XIX: els Estats Units.

Hi ha rebuig perquè sovint les suposades raons per protegir a minories en perill amaguen les veritables, que són de naturalesa geoestratègica (França a Ruanda o Turquia a Xipre). Hi ha rebuig perquè amb freqüència resulta evident el doble arrasador, la doble moral per part dels que hi desitgen intervenir: per què fer-ho a favor dels kurds a l'Iraq i no a favor dels kurds a Turquia?

Això fa possible que M. A. Bastenier escrigui que "els pobles han de tenir dret a trobar el seu camí sense imposició ni dictadura del bé, per molt bé que li dictin. La idea d'un sol món globalitzador pot convertir intencions tan benemèrites com el dret d'ingerència humanitària en el llarg braç de la geopolítica d'Occident"⁵. O Antonio Remiro Brotons: "guardem-nos d'anar de pressa... No juguem amb les necessitats del Tercer Món, movent les fitxes del Primer. No donem per descomptat que ells volen el que nosaltres

---

⁴ "Asians criticize treatment of Anwar", International Herald Tribune, 2-10-1998.

⁵ M.A. Bastenier: "Eurocentrismo", El País, 11-12-1997.

volem que vulguin. No acabem subscriuint plans que, sota l'aparença d'espectaculars avenços normatius, suposen lamentables retrocessos institucionals"⁶.

Existeix, no obstant, una altra escola que pregona la necessitat i la legitimitat de la intervenció humanitària en el món d'avui. Sosté que, per molt respectable que sigui la sobirania, hi ha quelcom més respectable: el dret de la humanitat o de la societat humanitat, que no ha de ser violat. D'aquí que una sobirania no respectuosa amb els deures internacionals deixa de ser internacionalment respectable.

A més, enfront dels adalils del manteniment de la pau i seguretat com a principi suprem de Nacions Unides, aquesta escola manté –amb raó- que precisament la pau i la seguretat d'una regió concreta pot posar-se en perill a causa del no respecte dels drets humans, recordant que acostumen a ser les dictadures –no les democràcies- les bel·ligerants. En definitiva, és pràcticament impossible parlar de pau i seguretat internacionals si es conculquen greument els drets humans. I recorden que l'onusà Consell de Seguretat pot decidir que la violació dels drets humans constitueix greu amenaça per a la pau i seguretat, tal com va fer en el cas de Rhodèsia en 1965.

Això permet exclamar a Mary Robinson, Alta Comissionada per Drets Humans de Nacions Unides: "la protecció dels drets humans no pot aturar-se a les fronteres nacionals de cap país. Cap Estat pot dir que la manera que té de tractar els seus ciutadans és un afer exclusivament de la seva incumbència"⁷. Això va permetre l'any passat a Médecins du Monde inserir un anunci a tota pàgina en els principals diaris internacionals dirigit a Kofi Annan, que deia: "En nom del mandat que els pobles del món li han conferit, l'exhortem a que adopti mesures immediates per protegir la vida a Algèria".

Conclusió:

Els teòrics del Dret Internacional denominats realistes argüeixen que els valors morals aplicables als individus no són als Estats, les relacions dels quals, diuen, no han d'estar regides per consideracions morals sinó d'interès nacional.

Però de què serveix idolatrar els Estats quan es massacra les persones que integren la seva base constituent?

Estic convençut que l'oposició i reticències al dret d'intervenció humanitària s'eliminarien o atenuarien considerablement si es potenciés el paper de l'ONU. Això ha d'incloure una reforma del Consell de Seguretat que incorpori una representació del Tercer Món als cinc grans Estats d'avui amb dret a vet.

De la mateixa manera que és precís no exagerar en l'aplicació de la intervenció per evitar el desafecte dels petits Estats, recelosos de les imposicions dels grans, s'ha de corresponsabilitzar al Tercer Món en l'elaboració normativa del dret i del deure d'assistència humanitària. Una actuació transparent, èticament consistent, que renunciï a la doble vara de mesurar, pot convèncer pràcticament tothom de que no es tracta d'oposar sobirania i drets humans, sinó de convenir que la pau i la seguretat internacionals no són tals si no s'evita la conculcació dels drets humans de forma massiva i continuada.

Pel que fa al degut respecte al pluralisme cultural, als valors que distingeixen a uns i altres, hi ha la possibilitat d'oposar-se a aquells Governos que torturen o eliminen als seus súbdits –que no ciutadans- sense exigir-los que adoptin el sistema democràtic-parlamentari occidental. Com escriu Helmut Schmidt, "potser Occident hagi d'admetre que pobles amb tradicions formalment arrelades poden ser completament felices

---

⁶ Antonio Remiro Brotons: Civilizados, bárbaros y salvajes en el nuevo orden internacional, McGraw-Hill, Madrid, 1996, p. 68.

⁷ El País, 16-2-1998.

sense les estructures democràtiques que nosaltres –euroamericans- considerem indispensables. Per això, no hem de demanar a la Xina que professi la democràcia, sinó insistir en el respecte a la persona i els drets i dignitat personals”⁸.

El sistema onusià relatiu als drets humans es basa en la cada vegada més arrelada creença i jurisprudència que les greus violacions dels mateixos estan subjectes a escrutini internacional. Penso que l’objectiu de protecció dels drets humans ha de considerar-se vinculant per a l’ONU.

Penso, amb Chaumont, que “l’ús de la força no està condemnat en l’article 2(4) més que si atempta a la integritat territorial o a la independència política d’un Estat, o si és incompatible amb els propòsits de les Nacions Unides”⁹.

I donat que –com evidencien els articles 1(3) i 55 i 56 de la Carta- la protecció dels drets humans és propòsit fonamental de l’ONU, estimo que és possible utilitzar la força mentre no atempti contra la independència o la integritat.

En definitiva, i en qualsevol cas, insisteixo, no es tracta tant d’obsessionar-se amb l’estabilitat, com de preocupar-se del benestar dels ciutadans, de les persones que han de néixer, i morir en el seu dia, en el si d’un estat en condicions certament humanes. No és la persona la que ha d’estar al servei de l’Estat, sinó el contrari.

Per això, als qui sublimen la sobirania estatal se’ls ha de recordar que la sobirania resideix en el poble. De manera que el que s’ha de protegir (i en el seu cas intervenir) no és tant la sobirania dels Estats sinó la dels pobles, sobretot quan aquests són massacrats pels seus propis Estats.

Amb el títol d’aquesta conferència –“L’altre deure d’ingerència”- he volgut simplement cridar l’atenció sobre el següent fet.

Des de la desintegració de la URSS, EEUU és líder gairebé incontestat a la política internacional.

La seva pròpia naturalesa i condició de potència hegemònica l’empeny a intervenir.

Tanmateix, els seus interessos geoestratègics –freqüentment tenyits d’inquietuds humanitàries o democratitzadors- són una cosa diferent de la veritable tasca humanitària.

La seva imatge en el món i la seva capacitat per demostrar que desitja sincerament promoure la defensa dels drets humans en el planeta augmentarien si s’esforcés per donar exemple dins de casa i abandonar el doble arrasador fora d’ella.

De la seva doble vara de mesurar hi ha a l’escena internacional diversos exemples. N’hi ha prou amb citar el tracte tant diferent que Washington dispensa a la violació dels drets humans a Iraq i a Palestina.

De la situació dins de casa és prou il·lustratiu l’informe que acaba de fer públic Amnistia Internacional (6-10-98), que evidencia que l’Estat que predica la democràcia a la resta del món adopta al seu interior “una conducta persistent i generalitzada de violació dels drets humans”¹⁰.

---

⁸ Citat per Kishore Mahbubani a “Rights: the West should nag less and listen more”, International Herald Tribune, 20-10-1992.

⁹ Citat per Consuelo Ramón a ¿Violencia necesaria? La intervención humanitaria en Derecho internacional, Trotta, Madrid, 1995, p. 61.

¹⁰ “EEUU viola de forma greu els drets humans, segons Amnistia”, El País, 6-10-1998.

L'opinió pública i els Governes de la Unió Europea –on, afortunadament, no es dona la desgraciada situació que Amnistia denuncia- haurien d'intervenir, almenys simbòlicament, perquè deixi de ser tristament irònic, en paraules del president d'AI, Pierre Sané, que “el país més poderós del món utilitzi les lleis internacionals sobre drets humans per criticar a tercers, però no apliqui els mateixos criteris a casa”¹¹.

---

¹¹ El País, 6-10-1998.